

Verses-zenés jubileumok

1. A Weöres-év köszöntésére az alábbi rövid cikk két megzenésített szövegről szól. Az egyik az 1930-as évek elején, a másik az 1970-es évek végén született: előbb a Weöres–Kodály: Öregek, majd a Weöres–Sebő: Macska-induló következik. A cikket rövid összefoglaló zárja. Az első előzményéhez tartozik a szakirodalomból PETŐFI S. JÁNOS elemzése (Weöres Sándor – Kodály Zoltán: Öregek. Szemiotikai-textológiai elemzés. In: PETŐFI S. JÁNOS, A szöveg mint komplex jel. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004: 222–287). A kotta: Kodály Zoltán, Vegyeskarok 2. Editio Musica, Budapest, 1972: 98–103; a hangzó anyag: Ferencsik János vezényletével a Rádiókórus előadásában Hungaroton HCD 12382-2. A vers keletkezéséhez l. KENYERES ZOLTÁN, Tündérsíp. Szépirodalmi, Budapest, 1983. 28–38. A vers hangzásában l. a költő olvasatát a Hungaroton kazettáján: MK 13918, 1982. NAGY L. JÁNOS foglalkozott Sebő Ferenc megzenésítésével Weöres Ellentétek című szövegében (NAGY L., A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 5. fejezet). Az elemzés előző változata letölthető a Szabadegyetem, Szeged sorozatából (XII. szemeszter, 2013. november 20. NAGY L. JÁNOS: „meghalok születni.” – www.szte.hu/szabadegyetem/2013.november.20.).

2. Weöres–Kodály: Öregek

2.1. Amikor Weöres Sándor századik születésnapját köszöntötte a magyar nyelv-közösség, 2013-ban másik jubileuma is volt, igaz, a költőn kívül Kodály Zoltánnak köszönhetően. 1933-ban jelent meg az Öregek című négy szólamú kórusmű, s egy csapásra országosan ismertté tette a fiatal költő nevét. (Nyomatásban: Magyar Kórus, 1934.) Alább Weöres olvasata mellett olvasható a Kodály-vegyeskar szövege. (A felvételen a Rádiókórus a zárt *ē* hangot nem érvényesíti, a kotta és a költő olvasása igen.)

ÖREGÛK (1929, W. S.)

Oly árvák õk mind, az õregÛk.

Az ablakból néha elnÛzÛm õket,
 hogy vácogó szÛlben, gallyal hátukon
 mint cipekÛdnek hazafelÛ –
 vagy tikkadt nyárban a tornác
 hogy üldögÛlnek a napsugárban –
 vagy tÛli estÛn kályha mellett
 hogyan alusznak jóízÛen –
 nyújtott tenyÛrrel a templom elõtt
 úgy állnak búsan, csüggeteg,
 mint hÛrvadt õszi levelek
 a sárga porban.

Ûs ha az utcán bottal bandukolnak,
 idegÛnÛl nÛz a napsugár is

ÖREGÛK (1933, K. Z.)

Oly árvák õk mind, az õregÛk.

Az ablakból néha elnÛzÛm õket,
 hogy vácogó szÛlben, gallyal hátukon
 mint cipekÛdnek hazafelÛ –
 vagy tikkadt nyárban a ház elõtt
 hogy üldögÛlnek a napsugárban –
 vagy tÛli estÛn kályha mellett
 hogyan alusznak jóízÛen.
 Nyújtott tenyÛrrel templom elõtt
 úgy állnak búsan, árván, csüggeteg,
 mint hÛrvadt õszi levelek
 a sárga porban.

Ûs ha az utcán bottal bandukolnak,
 idegÛnÛl nÛz a napsugár is.

és oly furcsán mondja mindén embër:
„Jó napot bácsi!”

A nyári nap,
a téli hó,
ősz levél,
tavaszi friss virág
mind azt dalolja az ő fülükbe:
„Élet-katlanban régi éték,
élet-szekérén régi szalma,
élet-gyërtyán lëfolyt viasz,
tëgëd mëgëttek,
tëgëd lëszórtak,
të már elégtél:
mëhëtsz aludni...”

Olyanok ök,
mint ki utazni készül
és már csomagol.

És néha, hogyha agg kezük
játszik ëgy szöke gyërëkfëjën,
tán fáj, ha érzik,
hogy e két kézre,
dolgos kezekre,
áldó kezekre
sënkinek sincsen szüksége többë.

És rabok ök már,
ëgykedvü, álmos, lëláncolt rabok,
hetven nehéz év a békó karjukon,
hetven év büne, baja, bánata –
hetven nehéz évtől lëláncolva várják
ëgy jószágos kéz,
rëttënetës kéz,
ellentmondást nem tûró kéz
parancsszavát:

– No, gyere, tëdd lë.

S oly furcsán mondja mindén embër:
Jó napot bácsi!
Jó napot bácsi!

A nyári nap,
a téli hó,
ősz levél,
tavaszi friss virág
mind azt dalolja fülükbe:
„Élet-katlanban régi éték,
élet-szekérén régi szalma,
élet-gyërtyán lëfolyt viasz,
tëgëd mëgëttek,
tëgëd lëszórtak,
të már elégtél: elégtél, elégtél,
mëhëtsz aludni...”

És néha, hogyha agg kezük
játszik ëgy szöke gyëmëkfëjën,
de fáj tán, ha érzik,
hogy e kézre,
dolgos kezükre,
áldó kezükre
sënkinek sincsen szüksége többë,
sënkinek sincsen szüksége többë.

És rabok ök már,
ëgykedvü, álmos, lëláncolt rabok,
hetven nehéz év a békó karjukon,
hetven év büne, bajja, bánata –
hetven nehéz évtől lëláncolva várják
ëgy jószágos kéz,
rëttënetës kéz,
ellentmondást nem tûró kéz
parancs szavát:

– No, gyere, tëdd lë. [5-ször]

ÖREGEK
Weöres Sándor

♩ = 44
pp

S. Oly ár.vák ők mind, az ö-re-gek. Az ab-lak-ból né - la

A. Nézd,

T. Né - zém

B.

el - né - zém ő - ket, hogy va - co - gó szél - ben, galy - lyal há - tu - kon, mint ci - pe - kéd - nek

Zú - gó szél - ben mint bal -

ő - ket, Zú - gó szél - ben bal - lag -

cresc.

ha - za - fe - lé, vagy tik - kadt nyár - ban a ház e - lőtt hogy ül - dő - gél - nek a

lag - nak, vagy tik - kadt nyár - ban a ház e - lőtt hogy, ül - dő -

nak, tik - kadt nyár - ban ül - dő -

8 tik - kadt nyár - ban ül - nek a

dim. poco sost.

nap - su - gár - ban hogy ül - dő - gél - nek a nap - su - gár - ban, vagy

gél - nek nap - su - gár - ban, nap - su - gár - ban, vagy

gél - nek nap - su - gár - ban, nap - su - gár - ban,

13 nap - su - gár - ban,

Z. 2811

Weöres eredeti verse még két strófát tartalmazott a zárás után, ezeket a költő törölte 1933 után:

„Idegenek ők már a nagy világon. / Ki leste már el, / mikor a kályhás, sötét sarokban / a téli estén / árván lehajtják / a fejüket?//

Ki leste már el, / hogy lóg az őszi levél a fán, / hogy libben egyet, ha jön a szél / és csöndesen, zavartalan, / halottan, búsan, érdektelen / hogyan pereg le / a sárga porba, / hogyan hagyja el / az ős világot, / akinek nincsen szüksége rá?”

(Ezzel szemben az „Olyanok ők...” három sorát meghagyta, olvasatában is megvan.)

2.2. Főként prozódiai okokból Kodály néhány változtatása érdemel említést (l. PETŐFI S. 2004 i. h.), itt elégedjünk meg említésükkel. Az *a tornácon* helyett *a ház előtt*; a *tán fáj* helyett a *de* beiktatása és a *fáj tán* szórend; a *gyerekfején* helyett a *gyermekfején*, a *baja* helyett a *bajja*. (Utóbbi a *bűne*, *bajja*, *bánata* sorban hosszú első szótagot igényel.) Ritmikai oka van az *ő fülükbe* helyett a *fülükbe* változtatásnak, a hangzás egyneműségét szolgálja a *kezekre* helyett *kezükre* és ismétlése.

2.3. A kórusmű zenei jelentésképzéséből néhány momentumot ragadunk ki, a teljes elemzésre most nincs mód. Ilyen jelentésképző tényezők: 1. ikonikus dallamrészletek; 2. fontos információk kiemelései. (L. a kottát is.)

1. Az ikonikus dallamrészletek közül említjük a kitarított hangot (az utolsó megszólaló hang fölött a „korona” jelzi). A *mint cipekednek hazafelé* utolsó szótagján, mindhárom adott szólamban más ponton érvényesül ez a hang, festve a lassú, nehéz mozgást, l. a kotta első oldalát, a nyolcadik ütemben.

2. A kiemelések ismétléseit jelzi a kiírt ismétlés is fentebb a kórusmű szövegében. A kiemelések többféle típusa érvényes: ugyanazt a textust (más-más dallammal) éneklő mindegyik szólam, vagy unisono énekel mindegyik szólam, vagy sforzato súly esik ugyanarra a szóra.

Ugyanazt a textust ismétli Kodály kórusműve pl. a *senkinek sincsen szüksége többé*, s ez szól minden szólamban, ráadásul crescendóval; még inkább súlyos a befejező *No, gyere, tedd le* ötször egymás után. Az ötödik elhangzaskor a befejezés előtti szótagról fortissimóig erősödik és a záró szótagban pianissimóig halkul a hangzás, festve az élettől való megválás pillanatát.

The image shows a musical score for a choral piece. It is in G major and 3/4 time, marked 'Lento' with a tempo of 76. The score consists of four staves: Soprano, Alto, Tenor, and Bass. The lyrics are: 'No, gyere, tedd le, no, gyere, tedd le, no, gyere, tedd le, gyere, tedd le, no, gyere, tedd le'. The score includes dynamic markings such as 'pp', 'ff', and 'ppp', and a 'Z. 2811' marking at the bottom.

Ugyancsak figyelemre méltó az a fokozás, amely a *jóságos kéz – rettenetös kéz – ellentmondást nem tűrő kéz* sorozatban határozott ritmusával is a parancsszó kérelhetetlenségét festi.

Unisono, gyakorlatilag ugyanaz a dallam szól a szólamokban a *Jónapot, bácsi!* éneklésekor, ha leszámítjuk az oktávugrást egy-egy férfiszólamban. Ez erősíti az *oly furcsán mondja minden ember* előzményt.

Ami a sforzato súlyokat illeti, megfigyelhető az értelmezést segítve a *ré*-gi első szótagján, s ennek a résznek minden egyes ütemkezésén, l. *É*-let-kat-lan-ban *ré*-gi *é*-tek stb.

Legalább annyira kiemel egy-egy dallamrészlet egy-egy textusrészletet, ha egyedül marad egy szólam. Ilyen a kezdés a szopránban: a nyomtatásban önmagában ('magányosan') álló *Oly árvák ők mind, az öregek* sort csak a felső női szólam énekli; a *mehetsz aludni* csak egy férfiszólamban hangzik. *A te már elégtél* után kétszer szól az *elégtél*, minden szólamban.

3. Weöres–Sebő: Macska-induló

3.1. A szöveg az egyetlen olyan vers, amelyet Weöres Sándor odaadott megzenésíteni, jelesül Sebő Ferencnek. (A történetről I. NAGY L. JÁNOS, Poésie musicale ou musique poétique? Sur les compositions S. Weöres – F. Sebő. Revue d'Études Françaises. [Actes des Rencontres en l'honneur d'Iván Fónagy.] 3. 1998: 181–195.) Itt csak annyit, hogy a *kurrogj*, a *cirregj*, a *nyávogj* és a *pisszegj* hármas ismétlése a CCCP orosz nyelvű elnevezést idézi, s ehhez eufémizmus a *pikulás*, *pikulálhat*. Közé van a kifejező hangzáshoz két változtatásnak is: az első változatban *Büszkén lejt hat vak bak macska* áll az itteni *Baktat hat vad vak bak macska* helyén; a megzenésítés után került a szövegkiadásokban a strófaik végére a nyávogás hangutánzása, hiszen SEBŐ Ferenc ezt fontosnak tartotta az előadásban (1. *Énekelt versek*, Enciklopédia Kiadó, Budapest, 1998. 86–87: *Büszkén lejt*. – Weöres Sándor, Egybegyűjtött írások 1–3. Argumentum Kiadó, Budapest, 2003. 3. 359–360: *Baktat hat vad...*). Azaz ennek a szövegnek a közlésében is elfogadta a költő a zeneszerző ötletét.

MACSKA-INDULÓ

♩ = 96

G

Ének
Furulya
Hagedi
Kontra
Gitar
Bögő

1. Kur - ro - gj, kur - ro - gj, kor - mos macs - ka,
cir - regj, cir - regj, cir - mos macs - ka,
Büsz - kén lejt hat vak bak macs - ka,
sok pety - tyes láb, száz kar - mocs - ka.
Jobb - ra át, bal - ra át,
a - gyon mar - juk a ku - tyát.

hangszeres közzene

hangszeres közzene

2. Nyávogj, nyávogj, nyavalyás macska,
pisszegj, pisszegj, pikulás macska,
aki beteg, pikulálhat,
szedjen macska-pilulákat.
Hátra arc, nagy kudarc,
nem marunk ha te se marsz.

A *kutya – macska* ellentét szimbolikájában a „békeharcos” utolsó sort készíti elő a szöveg megelőző része. A nem véletlenül *Baktat hat vad vak bak macska* hangzása a gyekretréfa sorát, a „*Vak Pali, vak Pali mindent lát*” gúnyolódást idézheti.

Az induló típusának megfelelően határozottak a nyomatékok, s ez a fajta határozottság ironikus is. (Ezért vettük nyomatékosnak az *a kutyát* névelőjét.) Az ironia eszköze az alliteráció, az első strófában a *macska – macska – macska – karmocska* rím sorozat. Ugyancsak gúnyos képzeteket kelt a befejezés hármás ríme: *arc – kudarc – marsz*. (*Mars* isten neve helyett *marsz*.)

Feltűnő, hogy az első strófában a refrén előtti sorokban rendre hosszú szótagok sorjárnak, de mindegyik sor rövid szótagra végződik. A második versszakban már csak az első két felsor áll hosszú szótagokból, egyéb részeiben a rövid szótaggal induló és rövidre végződő lüktetés a jellemző. A *pikulás – pikulálhat – pilulákat* sorozat hangzásában és szemantikájában egyaránt ironikus.

3.2. Sebő Ferenc zenéje négyegyedes, határozott ritmusú ütemjelző dúrakkordot alkalmaz bevezetésül. A zene G-dúrban szól, a strófák végi két-két rövidebb sor e-mollra vált. Ilyen módon a textus strófiaként kétfelé tagolódik. Újabb tagolódást a hangnemváltáson kívül az is nyomatékosít, hogy közzene, azaz hangszeres intermezzo szól két-két sor után. Ennek a közzenének keleti hangulata van, ugyanannyi ideig szól, mint az előző énekelt sorok. Dallama az éppen elhangzott dallamvonalat ismétli, csakhogy díszítések folyondárként veszik körül. A díszítések olykor a kottában jelzettnél is több lépéssel fonják körül a dallamvonalat, főként a közzenében. Az ismétléseket kiírtuk.

Egy versszak szolmizálva (a dúr hármashangzat dó-val jelölve, a közzene beljebb kezdve):

(dó-dó-dó-dó)
 mi-szó szó-szó fi-mi szó-szó
 mi-szó szó-szó szó-szó mi-dó
 mi-fi-szó szó-fi-szó fi-mi-fi szó-fi-szó
 mi-fi-szó szó-fi-szó-fi szó-szó-mi-dó
 lá-mi mi mi dó lá mi-mi
 dó mi-mi mi mi mi-dó-lá
 dó-ri-mi mi-mi ri dó-ri mi-ri-mi
 dó-ri-mi-ri mi mi-ri mi-ri-mi dó-lá
 dó-mi mi mi-szó szó
 dó-mi mi-mi lá lá-lá
 dó-mi mi mi-szó szó
 dó-mi mi-mi lá lá-lá
 mi-fi-szó szó-fi-szó fi-mi-fi szó-fi-szó
 mi-fi-szó-fi-szó-fi-szó szó-fi-szó mi-dó
 dó-ri mi-ri-mi-ri-mi mi-dó-ri mi-ri-mi
 dó-ri mi-ri-mi-ri-mi mi-ri-mi dó-lá
 dó-ri mi-ri-mi-ri-mi mi-dó-ri mi-ri-mi
 dó-ri-mi-fi-szó-fi-mi-ri mi-mi lá
 nyíáu-úu!

Itt következik a közzene eddigi anyagának ismétlése, egyszerre a hat sor. Ezt folytatja a dúr hármas négyszer, majd a második strófa. Összességében tehát a rövidebb verbális sorok ismétlésével a kiírt hat sor énekelve időtartamban azonos hosszúságú hat sort képez, s ezt a hatsornyi anyagot a közzene hat sora követi, mielőtt a befejező *nyíú-úu* következnek.

A hangszerek közül a fuvola a töröksíp hangzásához közeli magas hangon szól, a keleti hangulatot idézi, a katonás határozottság a kemény ritmusban van jelen. Az énekes Sebő Ferenc mellett Sebestyén Márta is énekl a szöveget, s ehhez női hangok járulnak (a Tátika énekegyüttes, Bodza Klára vezetésével) a felvétel nyávogó zárásaiban is, ez ikonikusan utalhat a kutya-macska együttesre.

4. Mind a komolyzenei, mind a könnyűzenei szerzők között igen sokan írtak zenét Weöres szövegeire. Az előbbiekhöz Kodály Zoltánon kívül elég utalnunk Farkas Ferencre, Szokolay Sándorra, Takács Jenőre; az utóbbiakból Sebő Ferencen kívül említjük a Kaláka együttest, Gryllus Dánielt és társait. Az emlékévk ezeket a komplex alkotásokat is új meg új megvilágításba helyezi.

Messze nem merítettük ki a témát, csupán jeleztük Weöres mai hatásának egyik legismertebb területét. A sikeres megzenésítés titka tehát: ritmusos textus + invenciózus zeneszerző + színvonalas előadás.

NAGY L. JÁNOS
Szegedi Tudományegyetem

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

A tűzvető acél mibenlétéről. A SzT.-ban előforduló *tuz veteő Achel* (tűzvető acél) mibenlétéről írott magyarázattal (BÜKY 2012: 334–335) ellentétben HORVÁTH LÁSZLÓ (2013: 208–212) körületekintő fejtegetése szerint nem ’tűzőár’ a megnevezett dolog.

HORVÁTH nem tartja valószínűnek, hogy a SzT.-ban vargamesterségbeli szakkifejezésről van szó. Ezt igazolja azzal, hogy az *acél* szó, amelynek bajor *Stägl* megfelelőjét is bemutatja (és ezáltal pontosabbá teszi a m. *stägli* általam leírt származását: *Stachel* → m. **stakel* → **stākli* → *stägli*), más jelentésű; HORVÁTH forrása szerint, amely a SCHMELLER-féle bajor szótár, a (nyilván: bajor) paraszt egy ár formájú vasat tart a kés és a villa mellett egy tokban a nadrágzsebében; e vasat (*Stähhel*) fenéshez és más műveletekhez használja, tehát ez a tárgy fenőacélként is, tűzcsiholó acélként is szolgálta tulajdonosát. Minthogy a SzT. *tűzvető* szócikkében közölt kolozsvári jegyzékben is együtt fordulnak elő a tárgyak („Egj horgas varga kes *tuz veteő Achellal* Eggiut”), HORVÁTH bizonyítva látja, hogy az iratban való együtt szereplés megfelel a bajor paraszt nadrágzsebének rendjével. Aligha lehet itt hasonlóság! Vargamester (és más sem) használ horgas kést étkezéskor, azzal levágni bármilyen falatot meglehetősen nehézkes volna, nem szólva arról, hogy a hajdani mestereknek a céhszabályzatok előírták a megfelelő szerszámhasználatot, illetőleg azt, hogy lehetőleg már az inasoknak is saját szerszámaik legyenek (vö. GÁBORJÁN 1991: 295). A dolgozó helyiségbe, amely földes volt, a szegedi szücsök ún. dobogót készítettek, ennek szélére lécet szögeztek, hogy az esetleg leeső holmi ne guruljon le róla (BÁLINT 1961: 23), nem a nadrágzsebben hordták ők sem az éles és szűrős eszközöket. A bőrművesség